

PREGLED ENCIKLOPEDIJSKIH RADOVA O ISLAMU NA ENGLESKOM I TURSKOM JEZIKU

Dr. Fikret KARČIĆ

UVOD

Muslimani imaju dugu tradiciju izrade referentnih djela, odnosno knjiga namijenjenih po svom "aranžmanu i tretmanu za konsultovanje radi dobivanja određenih informacija a ne za kontinuirano čitanje".¹ Riznica islamskog naslijeđa obuhvata, između ostalog, indekse, rječnike, biografske i geografske izvore, priručnike, enciklopedije i slično. Svi ovi radovi bili su tradicionalno pisani na arapskom jeziku - jeziku Kur'ana i *lingua franca* muslimanske civilizacije ili regionalnim muslimanskim jezicima koji su bili pod utjecajem arapskog jezika i njegovog pisma.

Prvi referentni radovi o islamu na evropskim jezicima pripremili su orijentalisti s ciljem da olakšaju izučavanje islama i njegove civilizacije. Tokom 20. vijeka akumulirano zapadno znanje o islamu kondenzovano je u enciklopedije. U isto vrijeme povećao se broj muslimana koji govore zapadne jezike ili žive na Zapadu. Ovaj razvoj imao je za posljedicu da engleski jezik postane jedan od glavnih muslimanskih jezika. Muslimanski naučnici i institucije nisu mogli ignorisati ovu činjenicu pa su učinjeni prvi pokušaji da se izrade referentni radovi o islamu na engleskom jeziku.

S druge strane, tradicionalno islamsko prisustvo u jugoistočnoj Evropi datira iz osmanlijskog doba. Muslimani iz ovog dijela evropskog kontinenta kao i oni u Turskoj pripadaju tursko-islamskoj kulturnoj zoni, koju karakteriše pretežni utjecaj turskog jezika, tradicije i običaja. Brojno prisustvo turskih radnika i njihovih porodica u zemljama Evropske Unije učinila je da važnost radova napisanih o islamu na turskom jeziku prijeđe tradicionalne granice tursko-islamskog svijeta.

Ovaj članak ima za cilj da prikaže glavne enciklopedijske radove o islamu objavljene na engleskom i turskom jeziku. Izraz "enciklopedijski radovi" odnosi se na sveobuhvatne i sistematske prikaze znanja o određenom pitanju koji su namijenjeni da služe za povremenu upotrebu. U enciklopedijskim radovima određeno pitanje može se locirati pod odgovarajućom odrednicom aranžiranom po abecednom redu. Ovi radovi uključuju enciklopedije, enciklopedijske rječnike i leksikone.²

Cilj ovog pregleda jeste da opiše i ocijeni glavne enciklopedijske radove o islamu koji su akademskog karaktera. To će biti učinjeno razmatrajući autoritet, područje zahvatanja, tretman i aranžman radova koji su predmet izučavanja. Pregled će biti

podijeljen u dva dijela na osnovu jezika na kojima su enciklopedijski radovi objavljeni.

A. Enciklopedijski radovi o islamu na engleskom jeziku

The Encyclopaedia of Islam (Enciklopedija islama). Prvo izdanje. Uredili: M. Th. Houtsma, T.W. Arnold, R. Basset, R. Hartmann, A.J. Wensinck, H.A.R. Gibb, W. Heffening and E. Levi-Provencal. Leiden: E.J. Brill and Luzac & co., 1913-1936, 4 toma + supplement. Fotomehanički reprint, 1987., u 9 tomova.

Prvo izdanje *Enciklopedije islama* (engleska skraćena: *EI*) uključuje više od 9000 odrednica aranžiranih po abecednom redu, čija dužina varira od 50 do 50 000 riječi. Četiri toma ove enciklopedije i dodatak obuhvataju 5312 stranica. Ovo djelo je namijenjeno da služi kao enciklopedijski "rječnik geografije, etnografije i biografije muhamedanskih naroda". Djelo je objavljeno u tri izdanja na engleskom, njemačkom i francuskom i prevedeno na arapski i turski jezik. *EI* je rezultat rada vodećih orijentalista koji su radili pod patronatom Međunarodnog saveza akademija.

Godine 1954. izdavač je odlučio da započne novo izdanje *Enciklopedije islama - The Encyclopedia of Islam* (New Edition). Ovo izdanje se objavljuje kontinuirano u svescima obima 112 stranica. Osam dvostrukih svezaka čini jedan tom. Do godine 2001, objavljeno je deset tomova. Kompletna *EI* (Novo izdanje) planira se završiti 2002 sa dodatnim tomom (supplement volume) koji će se objaviti kasnije. Među urednicima *EI* (Novo izdanje) bili su: H. A. R. Gibb, J. H. Kramers, E. Levi-Provencal, J. Schacht, B. Lewis, Ch. Pellat, V. L. Menage, E. van Donzel, C. E. Bosworth, W. P. Heinrichs, G. Lecomte, P. J. Bearman i Th. Bianquis.

Teme koje su zahvaćene u *EI* uključuju muslimanske ličnosti, plemena i dinastije, zanate i nauke, političke i vjerske institucije, geografiju, etnografiju, floru i faunu muslimanskih zemalja, historiju, topografiju te muslimanske gradove. Geografski i historijski uključeni su stara Arapsko-islamska država, Iran, centralna Azija, Osmanlijska država, južna i jugoistočna Azija i ostale muslimanske zemlje.

Uporedo sa već objavljenih deset tomova, holandski izdavač E.J. Brill je također objavio *Indeks*

ličnih imena za tomove I-IX i dodatke (Index of Proper Names to Volumes I-IX and to the supplements, Fascicules 1-6) koji je sastavio i uredio E. Van Donzel godine 1998. i *Predmetni indeks (Index of Subjects)*, koji je sastavio P.J. Bearman godine 1998. te *Rječnik i indeks termina za tomove I-IX i dodatak (Glossary and Index of Terms to Volumes I-IX and to the Supplement, Fascicules 1-6)*, koji su priredio P.J. Bearman, Th. Bianquis, C.E. Bosworth, E. van Donzel and W.P. Heinrichs godine 2000.

Novo izdanje *EI* postoji u dvije verzije - štampanoj i na CD. CD verzija obuhvata devet tomova, indekse i rječnik. Planirana su dva unapređenja ove verzije. Mogućnost elektronske pretrage daje CD verziji jedinstvenu prednost nad ostalim referencama u islamskim studijama. Pretraga je moguća korištenjem ključnih riječi i na engleskom jeziku i u arapskoj transkripciji. CD verzija je namijenjena za optimalno korištenje upotrebom Windows 95/98 NT.

Dužina odrednica u *EI* varira od veoma kratkih objašnjenja do dugih složenih članaka. Svi članci nude selektivnu bibliografiju. Autorstvo članaka je indicirano. *EI* slijedi svoj vlastiti sistem transliteracije. Ovo referentno djelo, pored tekstova, sadrži ilustracije, mape, planove, dijagrame i genealoške tabele.

EI u oba izdanja predstavlja djelo koje odražava najveće domete islamskih studija na Zapadu. Ona je akademsko djelo po svojoj prirodi i rezultat etabliranog orijentalizma. Jedan savremeni zapadni naučnik opisao je *EI* kao "slavni krunski dragulj jedne prošle orijentalističke ere".³ U pogledu prirode i uredničkog pristupa *EI* slijedi Pauly-Wissowu *Enciklopediju klasične starine (Encyclopedia of Classical Antiquity)*, koja je u 81 tomu rezimirala evropsko znanje i mišljenje o klasičnom svijetu. Kao rezultat modernog zapadnog orijentalizma, *EI* je uglavnom slijedila filološki pristup i usredsredila svoju pažnju na područje humanističkih nauka. Razlika između dva izdanja *EI* je u tome što je Novo izdanje manje pristrasno u pogledu tumačenja izvora i historije islama, ali i dalje u okviru horizonata orijentalizma.

EI, kao što kaže Bernard Lewis, nije muslimanska niti islamska enciklopedija. To je enciklopedija o islamu.⁴ Islam jedino definiše predmet ove enciklopedije, a ne religiju niti kulturno porijeklo

njenih autora, urednika i sponzora. To je ono što razlikuje *EI* od *Katoličke* ili *Jevrejske enciklopedije*, koje su sponzorisane, uređene ili većinom napisane od strane katolika i jevreja. *EI* je sponzorisana, uređena i većinom napisana od strane nemuslimana za muslimanske jednako kao i ne-muslimanske čitaocce.

Vjerska pripadnost pisaca je posebno važna u djelima koja se bave opisom i objašnjenjem sistema vjerovanja. U slučaju *EI* autori glavnih članaka o islamskom vjerovanju i pravu su nemuslimani. Prema uređivačkoj politici *EI* od pisaca se traži da prezentiraju stanje nauke i mišljenja među stručnjacima u toj oblasti (što će reći: stručnjacima u orijentalnim studijama). Od pisaca se ne traži da prezentiraju muslimansko stanovište o određenim pitanjima, nego da odraze to stanovište tačno imajući na umu muslimansku osjetljivost.⁵ Ako se radi o nekom faktičkom pitanju onda se objektivnost prikaza u *EI* povećava. Tako će, naprimjer, muslimanski čitalac naći da su bio-bibliografske odrednice mnogo objektivnije nego one koje se odnose na tumačenje islamskog učenja i njegovih izvora. Čak i u slučaju faktičkih pitanja urednici su uključili veliki broj tema koje su nebitne za islam i njegove narode kao što su odrednice koje se odnose na različite pješćane dine u Saudijskoj Arabiji.⁶ Čineći to, urednici *EI* su također uključili teme iz narodnih priča i mitologije, tako da čitalac stječe utisak da su ovi mitovi dio islamske vjere. U tom kontekstu pisac jednog prikaza o *EI* postavio je pitanje: "Da li bi jedna enciklopedija o kršćanstvu uključila srednjovjekovne priče starih žena o životinjama kao primjere kršćanskog vjerovanja?"⁷

Muslimanske institucije pokušale su da isprave informacije date u *EI* na dva načina. Prvo, u arapskom prijevodu ovog djela date su duge bilješke u kojima se navodi razlika između navoda *EI* i muslimanskog stanovišta. Do sada su izašla dva prijevoda *EI* na arapskom jeziku. Prvi prijevod izašao je u Egiptu u dva izdanja, 1933., odnosno 1969. Prvo izdanje u 15 tomova uključilo je odrednice do slova "ayn". Drugo izdanje bilo je nastavak prvog izdanja sa dodatkom novih odrednica iz *EI* Novo izdanje. Oba izdanja su bila naslovljena *Da'irat al-ma'arif al-islamiyah/ usdiruha bi al-Inkliziyah wa al-Faransiyah wa al-Almaniyah a'immat al-mustashriqin fi al-'alam; wa yushrifu 'ala tahririh tahta ra'ati al-ittihad al-duwali li-l-majami'*

*al-'ilmiyah Hawtsma... (et al.); al-nuskhahal-'Arabiyah I'dad wa tahrir Ibrahim Zaki Khurshid, Ahmad al-Shintinawi, 'Abd al-Hamid Yunus (Al-Qahirah: Dar al-Sha'b, 1969.?). Drugi prijevod urađen je u Shariqi pod naslovom *Mujaz Da'irat al-ma'arif al-islamiyah/tahrir M.T. Hutsma... (et al.); al-ajza' al-awwali min alif ila 'ayn i'dad wa tahrir nukhbah min al-'ulama' bi-ishraf Ibrahim Zaki Khurshid, Ahmad al-Shintinawi, 'Abd al-Hamid Yunus; al-ajza' min'ayn ila ya' tarjamat nukhbah min asatidhat al-jami'at al-Misriyah wa al-'Arabiyah; tubi'at bi-ri'ayah karimah min Sultan ibn Muhammad al-Qasimi (Shariqah, Markaz al-Shariqah lil-Ibda' al-Fikri, 1998.)* u 33 toma.*

Drugi način korigovanja informacija sadržanih u *EI* slijedila je Islamska organizacija za obrazovanje nauku i kulturu - ISESCO - tijelo Organizacije islamske konferencije, sa sjedištem u Maroku, koja je počela da objavljuje knjige o greškama u glavnim odrednicama *EI*.⁸

Uprkos svih ovih nedostataka, *EI* je do sada jedini cjeloviti enciklopedijski rad o islamu na engleskom jeziku. To je definitivno naučni rad ali u okviru općih ograničenja orijentalističkog diskursa.

Postoje dva izvedena rada iz *EI*. To su:

Shorter Encyclopedia of Islam (Kratka enciklopedija islama), uređena u ime Kraljevske akademije Holandije od strane H. A. R. Gibb i J. H. Kramer (Leiden, Brill, 1953, vii + 671p). Ovo jednotomno referentno djelo obuhvata skraćene ili revidirane članke iz prvog izdanja *EI*, posebno one koji se odnose na religiju i pravo. Uz to, uključene su i neke nove odrednice, što je povećalo ukupan broj odrednica na 600. Također, bibliografije su dopunjene. Predmetni indeks urađen je na osnovu engleskog prijevoda arapskih riječi koje se pojavljuju kao naslovi odrednica.

Islamic Desk Reference (islamski priručnik), koji je kompilirao E. van Donzel (Leiden: E. J. Brill, 1994., xi + 492p). Ovo je jednotomni sažetak materijala iz *EI* koji je namijenjen da služi za brzo referiranje. Odrednice se većinom odnose na religiju, vjernike i zemlje islamskog svijeta.

The Oxford Encyclopedia of Modern Islamic World (Oksfordska enciklopedija modernog islamskog svijeta). Glavni urednik: John L. Esposito. New York - Oxford, Oxford University Press, 1995., 4

toma. Ovo djelo (u daljnjem tekstu: *OEMIW*) uključuje 750 članaka napisanih od strane više od 450 saradnika.⁹ Dužina odrednica varira: od kratkih tekstova između 500 i 1000 riječi do članaka dugih i do 10.000 riječi. Odrednice se mogu odnositi na jedan pojam (npr. "Hudud") ili kombinaciju pojmova (npr. "Brak i razvod").

Postoji sistem unakrsnog referiranja u okviru članaka koji vodi čitaoca kroz cijelo djelo. "Slijepe odrednice" pomažu čitaocu da se snađe u pogledu sinonima i različitog načina pisanja jedne riječi. *OEMIW* slijedi sistem transliteracije Kongresne biblioteke SAD. Svaki članak ima bibliografiju koja upućuje uglavnom na sekundarnu literaturu na engleskom jeziku. Članci su potpisani. Na kraju posljednjeg toma nalazi se detaljan indeks imena i termina.

U pogledu sadržaja, odrednice u ovoj enciklopediji odnose se na pet glavnih kategorija: islamska misija i praksa, islam i politika, muslimanske zajednice, islam i društvo i islamske studije. Predmet zahvatanja predstavlja jednu od glavnih razlika između *OEMIW* i *EI*. Dok se *EI* uglavnom koncentriše na klasične tekstove, *OEMIW* se usredređuje na izražavanje islama putem političkog i društvenog djelovanja. Razlika u predmetu bavljenja imala je za posljedicu razliku u izboru metoda: urednici *OEMIW* usvojili su metodologiju društvenih nauka nasuprot filološkim metodama koje su slijedili urednici *EI*. Vremenska dimenzija također predstavlja tačku razlikovanja između ove dvije enciklopedije. *OEMIW* se bavi modernim periodom u muslimanskoj historiji, koji je definisan kao vrijeme koje počinje od početka 19. vijeka i traje do današnjih dana. *EI* se koncentriše na klasični i srednjovjekovni period muslimanske historije. Konačno, *OEMIW* nastoji da prevlada podjelu muslimanskog svijeta na centar i periferiju, karakterističnu za *Kembridžsku historiju islama* (*The Cambridge History of Islam*), uključujući sveobuhvatnije geografsko područje zahvatanja.

Među saradnicima *OEMIW* ima veći broj naučnika muslimanskog vjerskog ili kulturnog porijekla nego u slučaju *EI*. Kvalitet članaka u ovoj enciklopediji varira, ali prema riječima jednog autoritativnog recenzenta "većina članaka, međutim, izgleda dobro istražena, balansirana u pogledu vrijednosnih ocjena, visoko informativna, i dobro napisana".¹⁰

Jedna od slabih tačaka ove enciklopedije jeste izbor i balansiranje tema. Prirodno, bilo je teško svesti svu kompleksnost modernog muslimanskog svijeta na 750 odrednica. Međutim problematično je predstavljanje pojedinih muslimanskih zemalja i izbor poznatih muslimanskih ličnosti.¹¹ Naprimjer, nema posebno članka o Rusiji, gdje ima više muslimana nego u cijeloj Zapadnoj Evropi, koja je predstavljena posebnim člancima o Francuskoj, Njemačkoj i Velikoj Britaniji. Također, nema posebne odrednice o Bosni i Hercegovini a u slučaju Palestine čitalac se usmjerava na odrednicu "Zapadna obala i Gaza", što je historijski i geografski pogrešno a politički štetno po muslimane. Za mnoge velike muslimanske etničke grupe kao što su: Kurdi, Berberi, Tatari, Čečeni, Čerkezi i slično nema posebnih odrednica. Što se tiče izbora muslimanskih ličnosti, izgleda da je naglasak bio na aktivistima i zbog toga su mnogi značajni alimi, intelektualci, naučnici, pisci i političari izostavljeni.

Uprkos svim ovim nedostacima, *OEMIW* predstavlja relativno pouzdano i cjelovito referentno djelo za izučavanje modernog islamskog svijeta.

A Dictionary of islam: Being a Encyclopedia of the Doctrines, Rites, Ceremonies, and Customs, Together with the Technical and Theological Terms, of the Muhammadan Religion (Rječnik islama: Enciklopedija učenja, obreda, ceremonija i običaja Muhammedanske vjere, zajedno sa tehničkim i teološkim terminima). Priredio Thomas Patrick Hughes. (London, W. H. Allen, 1895., vii, 750p). Reprint ovog djela iz 1967. je uređen od strane Brown Reprint Library a brojni kasniji reprinti u Indiji od strane Cosmo (New Delhi).

Ovo referentno djelo je kompilacija koju je priredio jedan kršćanski svećenik koji je proveo 20 godina u misijskom radu u Britanskoj Indiji (Peševar). Namijenjeno je da služi kao kratko enciklopedijsko izlaganje principa i učenja islama i muslimanskih ličnosti. Materijal je aranžiran alfabetski sa naslovima nekada na arapskom a nekada na engleskom jeziku. Priređivač nije striktno slijedio jedan jezik u pogledu naslova odrednica. Naprimjer, informacija o Božijim svojstvima je data pod naslovom "Bog" a ne pod naslovom "Allah", dok je informacija o znanju data pod naslovom "Ilm". Arapski termini su dati u transliteraciji i na arapskom pismu. Dužina

odrednica varira. Priređivač se oslanjao na orijentalističku literaturu 19. vijeka kao i na muslimanska referentna djela, kao što je Al-Tahanawijin *Kashf istilahat al-funun*.

U pogledu sadržaja, tekst je prožet brojnim misionarskim pristrasnostima, uprkos izraženoj namjeri autora da njegov rad ne bude "kontroverzni napad na religijski sistem Muhammeda".¹² Misionarska pristrasnost primorala je kasnije izdavače ovog djela u Pakistanu da isključe problematične paragrafe na skoro svakoj stranici.¹³

The Concise Encyclopedia of Islam (Sažeta enciklopedija islama). Priredio Cyril Glasse. (San Francisco, Harper & Row, 1989., 472 p). Ova jednotomna enciklopedija namijenjena je da bude prikladno, osavremenjeno referentno djelo koje pruža tumačenje islama "koje nije u suprotnosti sa ortodoksnim sunijskim islamom".¹⁴ Karakteristična osobina autorovog pristupa jeste da skoro svako pitanje u islamu posmatra u dvije dimenzije - izvanjskoj (*zahir*) i unutrašnjoj (*batin*). Slijedeći ovu premisu priređivač je za većinu odrednica prikupio informacije koje odražavaju bogatstvo razumijevanja islama. *Sažeta enciklopedija islama* obuhvata blizu 1200 odrednica, hronologiju i bibliografiju.

The World of Islam: A World Ethnographic Survey (Svijet islama: svjetski etnografski pregled). Priredio R. V. Weekes. drugo dopunjeno izdanje. (Westport, CT., Greenwood Press, 1985., xii, 546p). Prvo izdanje (1978.) objavljeno je pod naslovom *Muslim People* (Muslimanski narodi).

Alfabetski aranžirani članci napisani u od strane 71 saradnika o svim većim muslimanskim etničkim i kulturnim grupama čiji broj prelazi 100.000 duša. Dodate bibliografije usmjeravaju čitaoca na dalje izvore i literaturu a mape pokazuju lokaciju muslimanskih etničkih i kulturnih grupa. Vrlo pouzdano referentno djelo.

Encyclopedia of Seerah (Enciklopedija Sire). Priredio: Afzalur Rahman. (London, The Muslim Schools Trust and Seerah Foundation, 1981-1988., 7 tomova do sada).

Ovaj rad nastao je povodom proslave 1400 godina Hidžre s ciljem da, opisujući *siru* - životni stil Muhammeda, a.s., - prikaže čovječanstvu učenje islama i njegov doprinos ljudskoj civilizaciji. Ovaj projekat su sponzorisale dvije institucije iz Londona - Fondacija za muslimanske škole (tomovi 1, 2, 4) i

Fondacija za *siru* (tomovi 3, 5, 6, 7). Rad je naslovljen kao "Enciklopedija", iako ne slijedi uobičajenu formu enciklopedijskih radova. On nije aranžiran alfabetski po odrednicama i u obliku u kome se informacije mogu brzo pronaći. Prije, to je jedan opširni rezime i rasprava o širokom nizu pitanja koja se kreću od biografije Božijeg Poslanika preko historije čovječanstva do izlaganja učenja islama i savremenih problema sa kojima se suočavaju muslimani. U formalnom smislu, sedam tomova ovog djela, prosječne veličine 800-900 stranica svaki tom, podijeljeni su u knjige. Knjige su u nekim poglavljima podijeljene u sekcije a sekcije u poglavlja. Uključene su mape, dijagrami i ilustracije. Indeksi i bibliografija su dodati na kraju svakog toma. U većini slučajeva, tekst je napisao sam priređivač a u drugim slučajevima reprodukovani su tekstovi savremenih muslimanskih učenjaka kao što su: Abul Ala Maududi, Abdul Hameed Siddiqi, Mustafa Ahmad al-Zarqa, Sayyed Qutb, Muhammad Qutb i drugi.

Teme pojedinih tomova su: Muhammed, a.s., - čovjek i Poslanik, Razvoj znanja, Novi i snažni podsticaj koji je dao Božiji Poslanik, Uloga muslimanske žene u društvu, Sloboda jednakost, znanje i razum, sunnet, da'wa i islam.

U pogledu pouzdanosti ovaj rad je pouzdan i temelji se na autoritativnim radovima koje su napisali muslimanski klasični i savremeni stručnjaci.¹⁵ Definitivno, ovo nije enciklopedija i ne odnosi se samo na *siru*.

Encyclopedic Survey of Islamic Culture (Enciklopedijski pregled islamske kulture), uredio Mohamed Taher. (New Delhi, Anmol Publications Pvt. Ltd, 1997-1998., 20 tomova). Ovaj rad je antologija članaka koje su napisali muslimanski i nemuslimanski autori o različitim aspektima islama i njegove civilizacije. Izraz "enciklopedijski" u naslovu ovog djela može se uzeti samo u njegovom etimološkom ("krug znanja") a ne tehničkom smislu riječi. Svaki tom ove antologije posvećen je jednoj temi. Teme pojedinih tomova su: islamska teologija, studije o Kur'anu, obrazovni razvoj u muslimanskom svijetu, arapska književnost i misao, muslimanska vlast u Dekanu, sufizam, islamska ekonomija, mogulska Indija, islamska misao: rast i razvoj, idealni način života, sufijske evlije, muslimanska politička misao u Indiji, islam i Zapadni svijet, islamska politička misao, islamske

institucije, perspektive u islamskom pravu, islamski utjecaj u svijetu i islam - vjera predanosti.

Uprkos uvjerenju urednika da će "ovaj rad predstavljati stalni i značajan doprinos proučavanju islama"¹⁶ njegova prvenstvena vrijednost je u saklupanju članaka objavljenih u različitim publikacijama na jednom mjestu. Pošto su prikupljeni članci napisani od strane autora različitih orijentacija, od klasičnih orijentalista do muslimanskih aktivista, pouzdanost informacija sakupljenih u ovom djelu visoko varira. Čak i aranžman tema pojedinih tomova ne slijedi niti striktno tematske niti hronološke kriterije.

B. Enciklopedijski radovi o islamu na turskom jeziku

Islam Ansiklopedisi: Islam alemi tarih: cografya, etnografya ve biyografya lugati (Islamska enciklopedija: historijski, geografski, etnografski i biografski rječnik islamskog svijeta) (Ankara, Mili Eğitim Bakanliği, 1940-1988., 13 tomova).

Ova enciklopedija temelji se na prvom izdanju *EI*. To nije samo prijevod izvornog teksta na turski jezik nego uključuje i ispravke određenih informacija, dopune postojećih informacija i uključivanje potpuno novih odrednica. Uredničke intervencije većinom se odnose na tursko-islamsku kulturnu historiju.¹⁷ Projekat prijevoda i pripreme turskog izdanja preduzelo je Ministarstvo nacionalnog obrazovanja/Ministarstvo kulture, koje je u maju 1939. osnovalo uređivački odbor pri Filozofskom fakultetu Istanbulskog univerziteta. Za dovršetak cijelog projekta trebalo je skoro pedeset godina.

Ovaj projekat je imao za rezultat enciklopediju u 13 tomova ukupnog obima 9376 stranica. Svi naslovi odrednica u enciklopediji dati su prema turskom izgovoru. Slično, moderni turski sistem transliteracije arapskih, perzijskih i osmanlijsko-turskih riječi je korišten. Tekst koji su dodali turski urednici dat je malim slovima i između zagrada na kraju svake odrednice. Nove odrednice potpisali su njihovi odgovarajući autori. Sa ovim djelom, turski čitaoci su, u najmanju ruku, dobili pouzdaniju verziju Leidenske *EI*, ali i dalje u okvirima njenog izvornog teorijskog i metodološkog horizonta.

Turkiye Diyanet Vakfı Islam Ansiklopedisi (Islamska enciklopedija Turske vjerske fondacije).

Uskudar, Istanbul, Turkiye Diyanet Vakfı, *Islam Ansiklopedisi Genel Mudurlugu*, 1988.

Ova enciklopedija je novi i ambiciozni projekat Turske vjerske fondacije - vakufa osnovanog 1980. sa ciljem da osigura finansijsku podršku Predsjedništvu vjerskih poslova Turske. Rad na novoj enciklopediji islama počeo je 1983. kao posljedica nezadovoljstva sa Leidenskom *EI*, koja je po riječima urednika ovog novog enciklopedijskog projekta vrlo često davala kratke, nepotpune ili pogrešne informacije o islamu i tursko-islamskom svijetu.¹⁸ Redakcija ovog novog projekta imala je puno pouzdanje u sposobnost savremenih muslimanskih učenjaka da izrade enciklopediju koja će pružiti tačne informacije o islamu i odražavati bogatstvo islamskog, vjerskog i kulturnog naslijeđa. Kao rezultat toga nastala je *Turkiye Diyanet Vakfı Islam Ansiklopedisi* (poznata pod svojom turskom skraćenicom *TDVIA*). Ova enciklopedija zamišljena je, napisana i uređena u okviru zajednice muslimanskih učenjaka, većinom Turaka. Bilo je planirano da enciklopedija obuhvati 40 tomova sa 23.430 odrednica. Do ljeta 2001. godine izašao je 21 tom, koji svaki u prosjeku obuhvata 550 stranica. U svakom tomu nalazi se spisak odgovarajućih saradnika. Prvi tom također sadrži pravila o stilu, formatu, skraćenicama i sistemu transliteracije.

Enciklopedijske odrednice su podijeljene u 15 različitih predmetnih područja. To su: arapski jezik i književnost, historija religija, perzijski jezik i književnost, *fiqh*, *hadith*, historija nauka, islamska misao i etika (*Akhlaq*), islamska umjetnost: kaligrafija, arhitektura, muzika, historija i civilizacija islama, geografija islamskih zemalja, historija *kalama* i *mezheba*, *tasawwuf*, *tafsir*, turski jezik i književnost i turska historija i civilizacija.

Teme odrednica za ovu enciklopediju identifikovane su pretragom islamskog naslijeđa, a ne putem oslanjanja na postojeće enciklopedije.¹⁹ Dužina odrednica varira od nekoliko paragrafa do nekoliko stranica. Članci su potpisani i uključuju bibliografiju. *TDVIA* slijedi turski sistem transliteracije arapskih termina. Lična arapska imena i naslovi knjiga u naslovima odrednica dati su također arapskim pismom. Postoji detaljan sistem unakrsnog referiranja. Ilustracije, mape, fotografije i dijagrami jednako kao i grafički dizajn, kvalitet papira i štampe doprinose jedinstvenim karakteristikama ovog djela. Po svim kriterijima *TDVIA*

je najozbiljniji i najuspješniji projekat preduzet u muslimanskom svijetu da se izradi jedna enciklopedija o islamu. Činjenica da je ova enciklopedija objavljena na turskom jeziku ograničava njen utjecaj među muslimanskim narodima. Nadati se da će izdavač uskoro početi sa prijevodom ovog djela na arapski i engleski jezik.

Osim ove dvije enciklopedije, u Turskoj su bila još dva nedovršena pokušaja da se izradi enciklopedijsko djelo o islamu. To su *Islam-Turk Ansiklopedisi* (Islamsko-turska enciklopedija) u dva toma (1941. i 1944.), koja je uključila odrednice do riječi "Abdulgani" i *Islami Bilgiler Ansiklopedisi* (Enciklopedija islamskih nauka), koju je štampala Dergah Yayinevi, a od koje je samo jedan tom, do odrednice "Bedihi", izašao godine 1981.

ZAKLJUČAK

Na osnovu ovog pregleda može se zaključiti da su u slučaju enciklopedijskih radova o islamu na engleskom jeziku, koji sve više postaje jedan od glavnih muslimanskih jezika, najozbiljniji i najkompletniji radovi urađeni od strane orijentalista. Leidenska *Enciklopedija islama*, posebno njeno novo izdanje koje je manje pristrasno u pogledu islama nego prvo izdanje je i dalje nezaobilazna. U kategoriji kratkih enciklopedija Glasseova *Sazeta enciklopedija islama* je korak naprijed prema objektivnijim i tačnijim enciklopedijskim radovima o islamu koje su uradili zapadni autori. Muslimanski naponi da se izradi jedno enciklopedijsko djelo na engleskom jeziku nisu bili uspješni pošto nije slijeđena ni forma ni sadržaj koji se traže za ovu vrstu referentnih djela.

U slučaju enciklopedijskih radova o islamu na turskom jeziku, istinski preokret jeste pojava *Enciklopedija islama* Turske vjerske fondacije. Ovo

djelo, koje je i dalje u procesu izrade i publikacije, po svim kriterijima predstavlja najozbiljniji i najuspješniji projekat ove vrste u cijelom muslimanskom svijetu. Njegovo hitno prevođenje na arapski i engleski jezik bilo bi od najvećeg značaja kako za muslimanske tako i za nemuslimanske čitaoce.

BILJEŠKE

- ¹ *Encyclopedia of Library and Information Science*, ed. by Allen Kent et al. (New York - Basel: Marcel Dekker, 1978.), 25:137, s. v. "Reference books".
- ² *Funk and Wagnalls New Encyclopedia*, 1986., 9: 230. s.v. "Encyclopedia"
- ³ Stefan Wild, "A Tale of Two Encyclopedias", *Die Welt des islams*, 38: 1 (1998.), 120.
- ⁴ Bernard Lewis, "Islam Partially Perceived", *First Things*, 59 (January 1996.), 40-44.
- ⁵ Ibid.
- ⁶ E.F.Henderson, "The Encyclopedia of Islam, Volumes I-IV (Revised Edition)", *Washington Report on Middle East Affairs*, July 26, 1982, 3.
- ⁷ Ibid.
- ⁸ Vidi, naprimjer: Ali Mohieddin Al-Qara Daghi, *The Islamic Creed - Study to correct the erroneous information contained in the Encyclopaedia of Islam, published by Brill, Leiden (Rabat: ISESCO, 1997.)*.
- ⁹ Vidi: John L. Esposito, "Preface", *The Oxford Encyclopedia of Modern Islamic World*, XI-XII.
- ¹⁰ Stephan Wild, "A Tale of Two Encyclopedias", 122.
- ¹¹ Bernard Lewis, "Islam Partially Perceived", 42-44.
- ¹² Thomas Patrick Hughes, *A Dictionary of Islam*, V.
- ¹³ Huston Smith, "Introduction", u Cyril Glasse *The Concise Encyclopaedia of Islam*, 5.
- ¹⁴ Cyril Glasse, *The Concise Encyclopedia of Islam*, 4.
- ¹⁵ M. A. Zaki Badawi, "Foreword", *Encyclopedia of Seerah*, I: vii.
- ¹⁶ Editor's "Preface", *Encyclopaedic Survey of Islamic Culture*, I: viii.
- ¹⁷ "Mukaddime", *Islam Ansiklopedisi*, 1: XVII-XXI.
- ¹⁸ "Sunuc", *Turkiye Diyanet Vakfi Islam Ansiklopedisi*, 1.
- ¹⁹ "Publications - Turkish Religious Foundation Center for islamic Studies", <http://www.isim.nl/newsletter/2/publications/2.html>.

Summary

A SURVEY OF ENCYCLOPEDIA WORKS ON ISLAM IN THE ENGLISH AND TURKISH LANGUAGE

Dr Fikret Karčić

Muslims have a long tradition of producing reference works. These works, encyclopedias among them, were traditionally written in the Arabic language, as Muslims' *lingua franca*, or vernacular languages of the Muslim civilization, such as the Turkish language. Writing encyclopedias on Islam in English is a phenomenon which belongs to modern times. Originally it was the endeavor of Orientalists. However, the 20th century saw the emergence of encyclopedias on Islam written in English by Muslim authors.

This research surveys encyclopedic works on Islam of academic merit, such as encyclopedias, encyclopedic dictionaries and lexicons, published in English and Turkish language. Its objective was to describe and evaluate these works. Description was done by providing full bibliographical information and publishing history on each work. Evaluation was done by considering the authority, scope, treatment and the arrangement of the works under study.

The researcher has found that the most serious and complete encyclopedic works on Islam in these two languages are those done by the Orientalists. Leiden's *Encyclopedia of Islam*, especially in its new edition, in spite of belonging to Orientalist discourse, is still indispensable. In the category of short encyclopedias Cyril Glasse's *The Concise Encyclopedia of Islam* is a move toward a more objective encyclopedic work on Islam by a Western scholar. Muslim attempts to produce encyclopedic works on Islam in English have not been successful.

In the case of encyclopedic works in Turkish, the real breakthrough was the appearance of the Turkish Religious Foundation Encyclopedia of Islam (*Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*), which is the most serious project in this field underway in the Muslim world. Its immediate translation into Arabic and English would be of highest importance for the Muslim as well as the non-Muslim public.

موجز

إستعراض للمؤلفات الموسوعية في اللغتين الإنكليزية والتركية عن الإسلام

د. فكريت كارتشيتش

يملك المسلمون تراثاً ضخماً في إنتاج المراجع. هذه المؤلفات، بما فيها الموسوعات، كانت عادة تكتب باللغة العربية «لغة المسلمين المشتركة»، أو بلغات الحضارات الإسلامية كاللغة التركية. أما كتابة الموسوعات عن الإسلام باللغة الإنكليزية، فهي ظاهرة تنتمي إلى العصر الحديث، قامت أساساً على جهود المستشرقين، بيد أن القرن العشرين شهد ظهور موسوعات لمؤلفين مسلمين تتحدث عن الإسلام باللغة الإنكليزية.

يستطلع هذا البحث المؤلفات الموسوعية عن الإسلام ذات القيمة العلمية، مثل الموسوعات والقواميس والمعاجم الموسوعية، والتي صدرت باللغتين التركية والإنكليزية. وهدف البحث أن يعرض ويقيم هذه المؤلفات. وجاء العرض بتقديم المعلومات التعريفية الكاملة عن كل مؤلف وتاريخ صدوره. بينما جاء تقييم المؤلفات التي شملها البحث مستنداً إلى صلاحيتها ومجالها والمواضيع التي تعالجها بالإضافة إلى تبويبها.

لقد وجد الباحث بأن أكثر الأعمال الموسوعية جدية وأوسعها شمولاً والتي تتحدث عن الإسلام بهاتين اللغتين، هي تلك التي ألفها المستشرقون. فموسوعة Leiden *Encyclopedia of Islam* وخاصة الطبعة الجديدة منها، رغم أنها تنتمي إلى الخطاب الإستشراقي، إلا أنها ما تزال لا غنى عنها. وفي فئة الموسوعات القصيرة، تعتبر موسوعة Cyril Glasse: *The Concise Encyclopedia of Islam* خطوة نحو عمل موسوعي أكثر موضوعية عن الإسلام لباحث غربي. أما محاولات المسلمين لإنتاج عمل موسوعي عن الإسلام باللغة الإنكليزية فلم تكلل بالنجاح.

أما ما يخص الأعمال الموسوعية باللغة التركية، فقد كان التقدم الحقيقي في ظهور الموسوعة التركية الدينية الأساسية عن الإسلام، والتي تعتبر أكثر الأعمال الجارية جدية في هذا الحقل في العالم الإسلامي. وستكون ترجمتها الفورية إلى اللغتين العربية والإنكليزية ذات الأهمية الأكبر للمسلمين وغير المسلمين على حد سواء.

m